

Jaroslav Mezník (1928–2008)

Od středověkého města k Chartě 77

Studia historie a archivnictví na naší fakultě zahájil Jaroslav Mezník v nejhorsším možném čase, na podzim roku 1948. Jistou dobu jej chránila vzpomínka na smrt jeho otce, posledního moravského zemského prezidenta, který byl zavražděn Němci v roce 1941, později už mu však jeho rodinný původ a názory jen přitěžovaly. Studia přinesla nadanému studentovi setkání se dvěma výraznými osobnostmi historické vědy v Brně, Josefem Macůrkem a Jindřichem Šebánkem, ke kterému měl blíže a v jehož semináři končil objevnou diplomovou prací o jihlavském privilegii. Přes nesporné vlohy k odborné práci jej ale po ukončení studií čekala vojna u pomocných technických praporů a práce v dolech.

Poté se štěstím získal místo archiváře v Janovicích u Rýmařova a další příležitost se mu naskytla v roce 1956, když uspěl v konkurzu na aspirantské místo v brněnské pobočce Historického ústavu Československé akademie věd. Kandidátskou práci na téma *Brněnský a olomoucký patriciát ve 14. a 15. století* s úspěchem obhájil o tři roky později a z ní také vzešly studie inspirované soudobým evropským dějepiscetvím a dílem Bedřicha Mendla. Jaroslav Mezník v nich zakládal nový přístup k problematice středověkých měst a jejich obyvatelstva a rozpracoval zásady prosopografického výzkumu, a to podstatně dříve, než se prosopografie stala v Evropě jedním z důležitých trendů historického bádání. Výzkum mocenských a společenských poměrů středověkého města završil pojednáním o Starém Městě pražském před husitskou revolucí. Podrobným rozbohem složení městských rad ukázal okolnosti úpadku moci tzv. starého patriciátu v polovině 14. století, jeho nahrazování majetnějšími řemeslníky a silné zastoupení reformní strany mezi staroměstskými radními v desetiletí předcházejícím vypuknutí husitské revoluce. Sazba knihy *Praha před husitskou revolucí* však byla na počátku normalizace rozmetána a práce mohla vyjít až v roce 1990. Jaroslav Mezník se ještě stihl na základě jejího rukopisu v roce 1968 habilitovat na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Sepsání knihy předcházela řada důležitých studií věnovaných jednotlivým aspektům společenských poměrů na Starém Městě pražském, například *Venkovské statky pražských měšťanů v době předhusitské a husitské* (1965) nebo *Národnostní složení předhusitské Prahy* (1970).

Společenské a politické aktivity Jaroslava Mezníka v posrpnovém období nezůstaly bez důsledků. V roce 1972 musel odejít z Historického ústavu a tehdy byl také odsouzen na tři a půl roku do vězení. Po podmíněčném propuštění na konci roku 1975 si mohl vybírat jen mezi manuálními zaměstnáními, což se nezměnilo až do konce komunistického režimu. Ve velmi omezených podmínkách si dokázal najít prostor k historickému bádání a otevřel jedno z nových medievisťických témat: otázku pozemkového vlastnictví a držby na středověké Moravě (studie publikované v *Časopise Matic moravské* pokryl svým jménem František Matějka). Sondy věnované této problematice přinesly překvapivá zjištění ohledně rozložení a vývoje majetkové držby na Moravě od poloviny 14. do počátku 16. století. Vedle toho napsal do samizdatu řadu úvah a studií věnovaných středověkým i současným dějinám.

Po listopadu 1989 se Jaroslav Mezník plně zapojil do veřejného dění. Stal se jedním z kooptovaných poslanců Federálního shromáždění a podílel se na obnovení činnosti

sociálnědemokratické strany, za kterou v roce 1996 kandidoval do Senátu. Přitom se vrátil do Historického ústavu jako vedoucí jeho brněnské pobočky. Z akademického pracoviště záhy přešel na Filozofickou fakultu Masarykovy univerzity, kde byl jmenován profesorem, a později dokonce jako děkan stanul v jejím čele. Mezníkovy přednášky a semináře patřily k nejoblíbenějším a díky nim vznikla řada diplomových a disertačních prací, v nichž se ukazuje otisk jeho metodických zásad. V devadesátých letech se soustředěně věnoval výzkumu moravských dějin za vlády lucemburské sekundogenitury a výsledky své práce uložil do syntetické knihy *Lucemburská Morava (1310–1423)*. Jakkoli ji koncipoval na první pohled tradičně, skrývá se pod přehlednou a jednoduchou strukturou jejích kapitol hluboké porozumění pro komplikované a nejednoznačné otázky dějinného vývoje, dlouhodobých trendů a pomalých proměn.

Lucemburská Morava představuje epilog Mezníkova medievistického díla, neboť jeho pozornost stále více poutaly soudobé dějiny a Charta 77, k jejímž signatářům mimochodem patřil. V době, kdy již vleklá choroba bránila Jaroslavu Mezníkovi v učitelské činnosti, se dal do sepsování poslední knihy, vzpomínek, jež byly vydány pod titulem *Můj život za vlády komunistů* (2005). Jejich sepsání nemotivovala efemérní touha zanechat osobní památku, nýbrž snaha zachytit čtyři desetiletí komunistického režimu z pohledu jedince – historika a zároveň aktéra událostí, zanechat pokud možno věcnou a nezaujatou osobní výpověď jako jeden z podkladů pro zobecňující soudy. Jaroslav Mezník nikdy nebyl jen historik. Nikdy se neuzavřel do pohodlného odborného ústraní úzké specializace a vždy měl na zřeteli, že veřejné působení a odborné dílo historika od sebe nejsou neprodyšně oddělené.

Josef Válka (1929–2017)

Hospodářská základna, kulturní jednota

Rodák z Borače u Tišnova v sobě organicky propojoval charakteristiky zdánlivě nesourodé. S katolickou výchovou kontrastovalo levicové nadšení pro budování nového světa po druhé světové válce, s venkovskou zemitostí schopnost elegantně se pohybovat v nejvyšších patrech společnosti, se zájmem o hospodářskou problematiku promýšlení kulturněhistorických problémů. Jistá podvojnost je patrná od samých počátků jeho odborné dráhy. Již za studií na naší fakultě, která ukončil rigorózem v roce 1953, získal Josef Válka asistentské místo. Zasloužil si je nejen angažovaností v nových poměrech, jako mnozí z jeho současníků, ale i nesporným talentem. V rámci aspirantury se měl věnovat problematice feudálního velkostatku a tento úkol završil monografií *Hospodářská politika feudálního velkostatku na předbělohorské Moravě* (1962), ve které přes marxistické metodologické a interpretační ukotvení v řadě ohledů navazoval na průkopnickou práci Františka Hrubého.

Válkovo přemýšlení o dějinách se ale nenechávalo spoutat vymezenými hranicemi jediného tématu. Od otázky raně novověkého velkostatku směřoval k souvislostem a charakteristikám celé doby a záhy jej začaly upoutávat též problémy historiografické. V roce 1964 se habilitoval na základě rukopisu o Palackého pojetí českých dějin, v němž podal novátorský výklad Palackého díla a jeho působení na české historické myšlení. Podrobné čtení Palackého přivedlo Válku k hledání spojujících prvků dějinných epoch, které nalézal ve sféře mentalit, imaginací, kultury a umění. Další podněty v tomto směru získal při studijním pobytu ve Francii v roce 1969, kde se osobně seznámil s některými představiteli školy Annales, především Robertem Mandrouem. Pominout nemůžeme ani vliv prací Michela Foucaulta, jimiž se Válka trvale inspiroval a o nichž nadšeně referoval studentům. První pokus o kulturněhistorické uchopení jednoho z dějinných období, baroka, představil na průkopnické brněnské konferenci o barokní kultuře (1968). Rehabilitace donedávna zavrhaného baroka vyznačovala i Válkův osobní přerod k liberálnímu vidění světa.